

KİBİR VE GURUR İNSANI HELAKE SÜRÜKLER¹

﴿37﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.”²

İnsan nimetler içerisinde iken çabuk kibirlenen ve şımaran bir yapıya sahiptir. Kendisine verilen imkânları bir nimet ve imtihan sebebi ve sorumluluk doğuran bir durum olarak göremez. Her zaman bu nimet ve imkânların kalıcı olduğunu düşünür, bundan dolayı aldanır. İnsanı kibirlendiren şey mal, evlat, makam gibi hususlardır. Bunlara bakarak her şeyin üstesinden geleceğine inanır. Nitekim Ebu Leheb de Müslümanlara ahiretteki cezayı hatırlatmalarına karşılık malını harcayarak bundan kurtulacağını zannederdi. İnsanın kendisini yeterli ve zengin görmesinden dolayı azgınlık ettiği ayette haber verilmektedir.³ Bu bakımdan kişinin zenginlik hissine kapılıp gurura düşmesi kendisini felakete sürükler. Genellikle zenginleştikçe şımarır, azar, dünyanın bir imtihan yeri olduğunu unuttur, hatta Allah’ı dahi tanımaz hâle gelir.

Konumuzu oluşturan İsrâ Sûresi’ndeki ayette insanın, böbürlenerek yürümesi kınıyor. Zira insanın ne kadar büyüse de boyunun da dağlara ulaşamayacağı, ağırlık bakımından da yeri delemeyeceği belirtilerek böbürlenmenin boş, anlamsız bir kuruntu ve kötü bir huy olduğu vurgulanıyor. Yeryüzünde böbürlenerek, büyüklük taslayarak yürümek kişinin kendisini olduğundan fazla göstermeye çalışması, etrafındaki insanlara tepeden bakması, toplumda uygunsuz söz ve davranışlarda bulunması, her zaman kendisini haklı görüp başkalarını küçümsemesi sebebiyle olur.

Kibirli olmak insanı azdırır. Başkasının hakkını ihlal etmeye sebep olur. Çünkü hiç kimsenin kendisinden hesap sormayacağını, herkesin kendisinden korktuğunu zannederek kişi, hak hukuk tanımaz zalim konumuna düşer. Kur’an-ı Kerim, övünenleri ve kibirlileri Allah’ın sevmediğini⁴ belirterek, kibirden uzak kalmayı, insanlardan yüz çevirmemeyi ve yeryüzünde böbürlenerek yürümeyi emretmektedir.⁵ Çünkü kibirlenmenin ahirette cezasının büyük olacağı, ebedî olarak cehennem kapılarından girileceği ayette haber verilmektedir.⁶ Müminler ise, yeryüzünde mütevazı olarak yürürler⁷ ve birbirlerine karşı merhametli davranırlar. Allah’ın adı anıldığı ve kendilerine nasihat edildiği zaman derhal secdeye kapanır, Rab’lerini överek tesbih eder, büyüklük taslamazlar

Kibir, boş kuruntudan başka bir şey değildir. Gerçekten; değerli, akıllı, bilgili ve erdemli insanlar daima alçak gönüllü, ağır başlı olurlar. Bunun en güzel örneğini de Peygamber Efendimiz göstermiştir. Peygamberimiz kibirden nefret etmiş, bütün Müslümanlara karşı mütevazı olmayı deşışmez bir davranış kuralı hâline getirmiştir.

¹ Bu konu, Dr. Ercan ESER ve Dr. Zafer KOÇ’un “Kur’an’dan Öğütler” adlı kitaptaki yazılarından derlenerek hazırlanmıştır.

² İsrâ, 17/37.

³ Alak, 96/6-7.

⁴ Hadîd, 57/23.

⁵ Lokmân, 31/18.

⁶ Zümer, 59/72.

⁷ Furkân, 25/63.

Müslümanların Peygamberimizi çok sevmelerinde de alçak gönüllülüğünün önemli bir payı olmuştur.

“Alçak gönüllü, mütevazı ol ki, Allah seni yüceltsin” sözü darbı mesel hâline gelmiştir. Burada yasaklanan kibirlilik sadece birey için değil İslam toplumu için de geçerlidir. Öyle ki İslam devletinin yöneticileri ve komutanları her tür kibir, zorbalık, gurur, kendini beğenme, yüksekte bakma gibi davranışlardan uzak kalmışlardır. Hatta savaş alanında bile gurur ve kibre neden olacak sözlerden kaçınmışlardır. Yaşayışlarında hep sadeliği tercih etmişlerdir. Bu nedenle onlar hiçbir zaman fethettikleri yerlerin halkını kibir ve gururla korkutup ezmemişlerdir.

Kişi, üzerinde yürüdüğü yerin altında kendisinden nice güçlü kuvvetli insanların yattığını düşünmeli, o bakımdan mütevazı olarak yürümelidir. Yani zorbalığın, azgınlığın yürüdüğü gibi, yeryüzünde böbürlenerek, sağa sola eğilip çalım satarak yürümemelidir. Böyle bir yürüyüş büyülenme alametidir. Kuşkusuz ki kişi bu davranışıyla yeri delemeyi gibi boyca da dağlara ulaşamaz. Başka bir ifade ile sağa sola bükülmekle, övünmekle ve kendini beğenmekle dağların tepelerine ulaşamaz. Büyüklük ve övünmek hastalığına yakalananlar toplum içinde sevilmeyen ve saygı gösterilmeyen insanlardır. Sevilmiş olsalar bile bu sevgi yapmacık olur. Bunların makam ve mevkileri servetleri ellerinden çıkınca çevresindeki kişilerin dostlukları da sona erer. Dünyada yalnızlığa terk edildikleri gibi ahirette de yalnız kalacaklardır.

Öyleyse; her şeyin sahibinin Allah olduğunu, mülkü verenin de alanın da O olduğunu idrak etmeli, Allah’ın nimetlerini tüketirken böbürlenmenin bizi alçaltacağını bilmeliyiz.

Gurur ve kibrin şeytana ait birer özellik olduğu Kur’an’da defaatle zikredilmiştir. Konuyla alakalı bir ayet-i kerimede şöyle buyrulmuştur:

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٧٦﴾

“Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. Ancak İblis eğilmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu... İblis, ‘Ben ondan daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın, onu ise çamurdan yarattın’, dedi.”⁸

Hiç şüphesiz şeytanın insan ile olan hikâyesi ilk insan Hz. Âdem (a.s)’in yaratılması ile başlamıştır ve kıyamet gününe kadar da onun zürriyeti ile devam edecektir.

İnsanın dünya ve ahiret saadeti kalbinin selametine bağlıdır. Çünkü kıyamet gününde Allah’ın azabından kurtulup ebedî cennet nimetlerini ancak selim kalp sahipleri elde edecektir. Yüce Allah (c.c) şöyle buyuruyor:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ آتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

⁸ Sâd, 38/73-76.

“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah’a arınmış bir kalp ile gelen başka.”⁹

İnsan ahlakını oluşturan huylar kötü ve iyi olmak üzere ikiye ayrılır. Güzel ve iyi huyların arasında tevazu (alçak gönüllülük), doğruluk, sabır, cesaret, emanete riayet, nimete ve iyiliğe karşı şükür, yumuşaklık, sevgi, merhamet, cömertlik gibi övülen tavır ve davranışlar sayılabilir. Kötü huylar arasında ise, kibir, gazap, zulüm, gaflet, haset, yalancılık, ikiyüzlülük, iyiliği başa kakma, riya, kendini beğenme gibi yerilen tavır ve duygular sayılabilir.

Yüce Kitabımızın yerdiği kötü huylardan birisi de “kibir ve gurur”dur. Kibir; büyükmek, gururlanmak, kendini başkasından üstün göstermek ve başkasına itibar göstermeyip onu yok saymak anlamına gelmektedir. Ucub/kendini beğenmek ise, kendini başkasından üstün bilmektir. Gururlu insan yaptığı iyi işler sebebiyle kendini beğenir. İnsan, kendini beğenince, başkalarından üstün görür. Bu üstün görme işi de kibirdir. Ucubdan kibir doğar.

Az önce zikrettiğimiz ayetlere göre yüce Allah, Hz. Âdem’e kendi ruhundan üflemiş, tüm eşyanın isimlerini ona öğretmiş, onu yeryüzüne halife tayin etmişti. İblis bunun üzerine kıskançlık duygusuna kapıldı, kendisinin ateşten yaratıldığını ileri sürerek Âdem’e secde etmedi. İblis, Âdem’in varlığının dış görünüşüne bakıp kendini üstün görmüştür ve yaratılışın iç yüzünü, sırrını, hikmetini anlamamıştır. Âdem’i sırf toprak zanneden İblis’in yaklaşımı, kendi maddesini ondan üstün sanmıştır. Kendini mal, yüz güzelliği, makam, ırk, soy, sınıf veya ülke olarak üstün görenlerin anlayışı da aynı düşüncenin bir sonucudur.

Kutsal Kitabımız, kötü duygu ve düşüncelerin ruhu bozup insanı iyiliklerden ve doğru yoldan saptırdığından sıkça bahseder. Hatta bu kötü duyguların, demirin paslandığı gibi kalbi paslandırıldığını ve bir zaman sonra gerçeği göremez hâle getirdiğini belirtir:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾

“Hayır hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır.”¹⁰

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), bu gerçeği veciz bir şekilde şöyle izah etmiştir:

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ، وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ. أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

“Haberiniz olsun ki, vücutta bir et parçası vardır. O sağlamsa, bütün vücut sağlam olur; o bozulursa bütün vücut bozulur. İyi bilin ki, işte o et parçası kalptir.”¹¹

Büyük İslam düşünürü Gazali, insan bedenini bir ülkeye, kalbi o ülkenin başkentine, aklı da ülkeyi yöneten hükümdara benzetir. İnsandaki iyi ve kötü duygu ve düşüncelerin sürekli olarak bir çatışma-savaş içinde olduğunu söyler. Bu savaşta

⁹ Şuarâ, 26/88-89.

¹⁰ Mutaffifin, 83/14.

¹¹ Buhârî, İmân, 39.

insanın güzel duygularının galip gelmesi için kalbin ve dilin afetlerini uzun uzun izah eden Gazali, kibir ve ucub konularına da yer vererek bunların zararlarına ve bunlardan kurtuluş yollarına işaret etmiştir.¹²

Bu bakımdan bedenimizin sağlığı için ne kadar uğraş veriyor, doktora gidiyor, gerekli tedavileri uyguluyor, soğuk ve sıcağa karşı tedbir alıyorsak, kalp hastalıklarına da en az bedenimize gösterdiğimiz hırs ve isteği göstermemiz gerekir.

İnsanın gurur ve büyüklenmesinin sebeplerine baktığımızda bunun birkaç türlü ortaya çıktığını görürüz. Bunlardan birincisi ve en tehlikelisi yüce Allah'a¹³ ve Peygamberine¹⁴ karşı gösterilen kibir ve gururdur. İkincisi ise kişinin kendi nefsinde oluşturduğu kibir ve gururdur. Bunlar da insanın ilmiyle, ibadetiyle, nesebiyle, güç ve kuvvetiyle, servetiyle, makam ve mevki ile yakınlarının çokluğu ile başkalarına karşı övünmesidir.

Hâlbuki hiçbir kimsenin başkasına karşı büyüklenme hakkı olmamalıdır. Çünkü herkesin atası Âdem'dir. O da topraktan ve nihayet herkes bir su damlasından yaratılmıştır. O halde hangi hakla, bir kısmımıza lütfedilen bazı hususları diğer insanlara karşı üstünlük sebebi sayabiliriz!

Hız. Peygamber Efendimiz, kibir ve gururun en azının bile çok tehlikeli bir kalp hastalığı olduğunu şöyle belirtmiştir:

لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ قَالَ رَجُلٌ إِنَّ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ تَوْبُهُ حَسَنًا وَنَعْلُهُ حَسَنَةً قَالَ
إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبَرُ بَطْرُ الْحَقِّ وَغَمَطُ النَّاسِ

“Kalbinde zerre miktar kibir bulunan kimse asla cennete girmeyecektir!” Bir adam: “Kişi elbisesinin güzel olmasını, ayakkabısının güzel olmasını sever!” dedi. Peygamberimiz de; “Allah Teâla Hazretleri güzeldir, güzelliği sever! Kibir ise hakkın iptali, insanların hakir görülmesidir” buyurdular.¹⁵

Kibir ve gurur hastalığının ilacı tevazu/alçak gönüllülüktür. Tevazu sahibi olabilmek için dünyaya niçin geldiğini, nereye gideceğini ve bu dünyanın fani olduğunu bilmek gerekir.

Yüce Kitabımızda, şeytanın insana sağından, solundan, önünden, arkasından gelerek onu yoldan çıkarmaya çalışacağı belirtilmektedir.¹⁶ Kibir ve gurur da şeytanın bize süslü göstereceği kötü huylardandır. Eğer yüce Allah'ın sevgisine ulaşmak istiyorsak, kalbimizdeki tüm kötü duygu ve düşüncelerden sıyrılmamız ve arınmış bir kalple Allah'ın huzuruna çıkmamız gerekir. Zira “Allah, kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez.”¹⁷

¹² Gazali, *İhyau Ulumiddin*, Terc. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, Ankara 1974, III/17, 717–808.

¹³ Mü'min, 40/60.

¹⁴ MÜ'minûn, 23/34,47; İbrâhîm, 14/10.

¹⁵ Müslim, İman, 147.

¹⁶ A'raf, 7/16-17.

¹⁷ Lokmân, 31/18.